

Niziołek, Piotr

**Zespół siedemnastowiecznych monet srebrnych i
miedzianych z okolic wsi Tatary w pow. białostockim =
A collection of 17th-century silver and copper coins
found near the village of Tatary in the Białystok District**

"Rocznik Białostocki", 21, 2018, s. [67]-93

Zdigitalizowano w ramach projektu pt. Digitalizacja i udostępnianie online czasopisma „Rocznik Białostocki”, dofinansowanego ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego na działalność upowszechniającą naukę (nr umowy 834/P-DUN/2019).

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Udostępniono do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Piotr Niziołek

Muzeum Podlaskie w Białymstoku

Zespół siedemnastowiecznych monet srebrnych i miedzianych z okolic wsi Tatarzy w pow. białostockim

Zarys dziejów wsi Tatarzy od XVI do XVIII w.

Tatarzy to niewielka wieś położona kilometr na północ od Tykocina (gm. Tykocin, pow. białostocki, woj. podlaskie). Jej nazwa jest jedynym śladem po pierwszych osadnikach – Tatarach, których około 1520 r. sprowadził nad Narew Olbracht Gasztołd¹. Powstanie osady, noszącej wówczas nazwę Sucha Nereśl², związane było z budową nowego zamku na kępie narwiańskiej. Starsze fortyfikacje, położone prawdopodobnie w tym samym miejscu, spłonęły w wyniku zmagania między Gasztołdami a Radziwiłłami około 1519 r.³

Powinnością Tatarów osiedlonych tak na ziemi królewskiej, jak i możnowładczej była służba wojskowa. W Królestwie Polskim i Wielkim Księstwie Litewskim miała ona charakter „kozacki” (lekka kawaleria), tzn. z szablą, na własny koszt, na okres do 12 tygodni, we własnych formacjach (chorągwiach)⁴. Tatarzy osiadli w dobrach prywatnych stawali w pocztach pańskich lub niekiedy, osiedlani pojedynczo,

¹ Jan Tyszkiewicz początki osadnictwa tatarskiego w okolicach Tykocina datował na drugą ćwierć XV w., a tezę tę zweryfikował w 1991 r. Jerzy Wiśniewski, przesuwając datę założenia wsi Tatarzy na wiek XVI (por. J. Tyszkiewicz, *Zarys dziejów okolic Białegostoku od starożytności do początku XVI w.*, w: *Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku*, t. 1, red. J. Antoniewicz, J. Joka, Białystok 1968, s. 71–72; J. Wiśniewski, *Osadnictwo tatarskie w Sokółskim i na północnym Podlasiu*, „Rocznik Białostocki”, 16 (1991), s. 333).

² Wieś Tatarzy nosiła pierwotnie nazwę Sucha Nereśl, następnie Zalesie i Tatarzy-Zalesie, w XIX w. używano równoległe form Tatarzy i Tatarki (por. A. Kamiński, *Z badań nad pograniczem polsko-rusko-jaćwieskim*, „Wiadomości Archeologiczne”, 23 (1956), s. 158; I. Halicka, *Nazwy miejscowe środkowej i zachodniej Białostoczczyzny. Topograficzne i kulturowe*, Warszawa 1978, s. 53; J. Wiśniewski, *Osadnictwo tatarskie...*, s. 333; *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 12, red. B. Chlebowski, Warszawa 1892, s. 226).

³ W. Jarmolik, *Gasztołdowie a Tykocin*, „Białostoczczyzna”, 7 (1987), s. 21; J. Maroszek, *Osadnictwo Tatarów na Podlasiu w XV–XVIII w.*, w: *Sokólskie spotkania z tatarszczyzną*, red. J. Konopacki, Sokółka 2008, s. 12–13; M. Bis, W. Bis, *Zamek w źródłach historycznych*, w: *Tykocin. Zamek nad Narwią (XV–XVIII w.). Badania archeologiczne w latach 1961–1963 i 1999–2007*, red. tychże, Warszawa 2015, s. 28–30; W. Bis, *Przemiany budowlano-architektoniczne*, w: tamże, s. 99. Józef Maroszek lokalizował położenie pierwszego zamku Gasztołdów na tykocińskim Kaczorowie (J. Maroszek, *Pogranicze Litwy i Korony w planach króla Zygmunta Augusta. Z historii dziejów realizacji myśli monarchicznej między Niemnem a Narwią*, Białystok 2000, s. 104–105).

⁴ J. Wiśniewski, *Osadnictwo tatarskie...*, s. 334–335.

pełnili służbę putną (gońcy, posłańcy)⁵. Niewykluczone, że właśnie taki charakter miało pierwotnie osadnictwo tatarskie w Suchej Nereśli, gdzie, jak przypuszczali Stanisław Dziadulewicz i Jerzy Wiśniewski, początkowo osiedlony był tylko jeden Tatar zwany Zalesko⁶.

Po wygaśnięciu rodu Gasztołdów (jego ostatni przedstawiciel, Stanisław, zmarł w 1542 r.) ich posiadłości wraz z Tykocinem i pobliską Suchą Nereślą prawem kaduka przeszły na rzecz Zygmunta Starego, który w 1543 r. ofiarował je swojemu synowi Zygmuntowi Augustowi. Dobra tykocińskie stanowiły własność prywatną ostatnich Jagiellonów. Zygmunt August potwierdził zamieszkującym je Tatarom stare przywileje, a w 1568 r. rozciągnął na nich prawa wolnościowe. Informacje o mieszkańcach Suchej Nereśli z trzeciej ćwierci XVI w. dają nam popisy wojsk. W 1567 r. na wojnę z Moskwą stawili się Murza Zaleskowicz i Wierzbicki Zaleskowicz z Suchej Nereśli (wieś obciążona była obowiązkiem wystawienia tylko jednego konia)⁷. Po inkorporacji województwa podlaskiego do Korony przysięgę na wierność królowi złożył Tatar Wierzbicki Zaleskowicz z Suchej Nereśli. W 1576 r. dobra tykocińskie stały się królewszczyzną⁸.

Rejestr poborowy z 1577 r. wymienia mieszkańca Suchej Nereśli Samaka Otchomana, który z „cześnikami swemi dał pobór z włók szlacheckich 3 po gr 12”⁹. Mamy także informację o Tatarach, którzy w 1581 r. trzymali w tej wsi działę – Bazarze Bozdichowie i Sulumie Szczęsnym¹⁰.

W 1622 r. po śmierci Jana i Jakuba Białosków¹¹ król Zygmunt III nadał Tatarowi Janowi Zalewskiemu pół włóki we wsi Zalesie (tak w tym czasie nazywano Tatarzy)¹². Tatar-Zalesia nie ominęły klęski związane z działaniami wojennymi prowadzonymi w czasie potopu szwedzkiego (1655–1660). Osady położone w pobliżu miast i fortec ucierpiały wówczas szczególnie¹³. Ubytek w ludności widoczny był

⁵ Tamże. O znaczeniu osad tatarskich (często, jak w przypadku wsi podtykocińskiej, noszących nazwę „Tatarzy”) zakładanych w pobliżu zamków i miast na Mazowszu zob. J. Tyszkiewicz, *Pod murami miasta i zamku. Tatarzy na późnośredniowiecznym Mazowszu*, „Rocznik Mazowiecki”, 13 (2001), s. 193–197.

⁶ Tamże, s. 333; S. Dziadulewicz, *Herbarz rodzin tatarskich w Polsce*, Wilno 1929, s. 452.

⁷ *Русская историческая библиотека*, t. 33, Petersburg 1915, szp. 1163; J. Wiśniewski, *Osadnictwo tatarskie...*, s. 333; J. Maroszek, *Osadnictwo Tatarów...*, s. 13. Pewne wątpliwości budzi fragment popisu wojsk z 1565 r. uznany przez J. Wiśniewskiego i J. Maroszkę za najstarszą informację o osobach zamieszkujących Suchą Nereśl: „Веръбицки Татарынъ з Алесник сынъ Сухей Нереме конъ въ каф. з ошепомъ” (*Русская историческая библиотека...*, t. 33, szp. 379); zdaniem J. Wiśniewskiego fragment ten brzmi: „Wierzbicki Tataryn Zalesnik! syn Suchej Nereśli” (J. Wiśniewski, *Osadnictwo tatarskie...*, s. 333, przyp. 34), według J. Maroszki jego sens przedstawia się zaś następująco: „Tataryn Worbicki ze wsi Koleśniki z synem ze wsi Suchej Nereśli spod Goniądza, na koniu, w kaftanie, z oszczepem”.

⁸ J. Maroszek, *Osadnictwo Tatarów...*, s. 13.

⁹ Cyt. za: tamże, s. 14.

¹⁰ Tamże.

¹¹ J. Wiśniewski, *Osadnictwo tatarskie...*, s. 336.

¹² Por. przypis 2 w niniejszym tekście.

¹³ J. Wiśniewski, *Osadnictwo wschodniej Białostocczyzny, geneza, rozwój oraz zróżnicowanie i przemiany etniczne*,

jeszcze w roku 1676 – z Tatar-Zalesia opłacono wówczas pogłównie zaledwie od pięciu osób¹⁴.

10 listopada 1659 r. Jan Kazimierz nadał starostwo tykocińskie Stefanowi Czarnieckiemu, który 13 czerwca 1661 r. otrzymał dobra tykocińskie na własność jako nagrodę za zasługi poniesione w dobie wojen ze Szwecją, Siedmiogrodem i Moskwą¹⁵. Po jego śmierci (16 lutego 1665 r.) przypadły one w spadku córce Stefana i Zofii z Kobierzyckich Aleksandrze Katarzynie, zamężnej już wówczas z Janem Klemensem Branickim. Właśnie tą drogą dobra tykocińskie, a w tym Tatary-Zalesie, weszły w posiadanie rodu Branickich herbu Gryf.

Między 1674 a 1677 r. nadnarwiańskie dobra Branickich zostały splądrowane w wyniku działań wojsk litewskich i wołyńskich¹⁶. Nie oszczędziły ich także przemarsze oddziałów szwedzkich i rosyjskich w dobie wielkiej wojny północnej (1700–1721)¹⁷.

Dzięki badaniom Józefa Maroszka dysponujemy informacją, że 12 marca 1700 r. Szymon Wiszowaty sprzedał Stefanowi Branickiemu „ćwiartkę włóki w Zalesiu-Tatarach, położoną w miedzach: Jana Szorca i Scytów, a ciągnącą się od środka bagna po brzegi Nereśli”¹⁸.

Przełom wieków XVII i XVIII przyniósł zmierzch islamu w osadach nadnarwiańskich. Pozostający przy dawnej wierze i tradycjach Tatarzy przenosili się do znaczniejszych ośrodków miejskich lub do osad położonych w pobliżu meczetów (okolice Krynek i Sokółki), pozostali wtapiali się zaś w miejscową ludność polską. W roku 1714 nieznaną z nazwiska Anna i Anna Zaleska (obie z Tatar) porzuciły islam i przyjęły chrzest w kościele knyszyńskim. Ostatnia z wymienionych wstąpiła wówczas w związek małżeński z Józefem Kruszyńskim, który, tak jak panna młoda, był konwertytą¹⁹.

„Acta Baltico-Slavica”, 11 (1977), s. 49.

¹⁴ J. Maroszek, *Osadnictwo Tatarów...*, s. 14.

¹⁵ W. Jarmolik, *Znaczenie i funkcje Tykocina w XVI–XVII w. Królewska historia miasta*, „Białostoczczyzna”, 23 (1991), s. 9; M. Bis, W. Bis, *Zamek w źródłach...*, s. 57.

¹⁶ A. Kochański, *526 lat dziejów miasta Tykocina na tle historii Polski*, red. M. Chojńska, E. Wroczyńska, Białystok 2010, s. 158, 460.

¹⁷ J. Maroszek, *Znaczenie i funkcje Tykocina w XVII–XVIII w. Magnacka historia miasta*, „Białostoczczyzna”, 24 (1991), s. 5.

¹⁸ Tenże, *Osadnictwo Tatarów...*, s. 14.

¹⁹ Tamże, s. 15, 17–18.

Odkrycie

W dniu 19 sierpnia 2016 r. Muzeum Historyczne oddział Muzeum Podlaskiego w Białymstoku odwiedził pan Dariusz Zawadzki i na ręce opiekuna Gabinetu Numizmatycznego złożył siedem silnie zabrudzonych monet, które przypadkowo odnalazł 14 sierpnia na powierzchni świeżo zaoranej łąki w pobliżu wsi Tatary. Numizmaty były pokryte grubą patyną w kolorze brunatnoczarnym, a jej struktura wskazywała na ich niedawne rozdzielenie (pierwotnie spoczywały w słupku). O znalezisku bezzwłocznie powiadomiono podlaskiego wojewódzkiego konserwatora zabytków, wskazując na wysokie prawdopodobieństwo pozostania w miejscu znalezienia dalszych monet. Mając to na uwadze, 22 sierpnia w miejscu odkrycia przeprowadzono wizję lokalną, w której uczestniczył znalazca, Jerzy Maciejczuk, przedstawiciel wojewódzkiego konserwatora zabytków, oraz Piotr Niziołek i Irena Taranta – pracownicy Muzeum Podlaskiego w Białymstoku.

Miejsce odnalezienia monet zlokalizowane jest zaledwie kilkadziesiąt metrów od zabudowań wsi Tatary. Pole, na którym dokonano odkrycia, wchodzi jednak obecnie w skład gruntów oddalonych o około 2 km miejscowości Kulesze-Chobotki (gm. Krypno, pow. moniecki). Teren ten był jeszcze do niedawna okresowo zalewany wodami Narwi, co uniemożliwiało przeznaczanie go pod zasiew. Według informacji właściciela gruntów jeszcze kilkadziesiąt lat temu w pobliżu miejsca odkrycia przy wysokim stanie wody cumowano łódkę.

W celu rozpoznania miejsca odkrycia zespołu monet, zgodnie z pozwoleniem wojewódzkiego konserwatora zabytków, w dniach 24 i 29 sierpnia 2016 r. przeprowadzono eksplorację warstwy ornej przy wykorzystaniu wykrywaczy metali. W poszukiwaniach kierowanych przez Piotra Niziołka i Irenę Tarantę udział wzięli pracownicy Muzeum Podlaskiego, Kamil Januszkiewicz i Adam Wawrusiewicz. W ich trakcie zarejestrowano warstwę humusu o miąższości wahającej się od 23 do 30 cm, poniżej której znajdował się calec (żółty piasek). Nie zanotowano nawarstwień kulturowych ani obiektów. We wskazanym przez znalazcę miejscu natrafiono na 34 monety miedziane spoczywające pojedynczo i w posklejanych słupkach rozproszonych orką na powierzchni około 1 m².

„Skarb” czy „zespół”?

W niniejszym artykule w stosunku do znaleziska ze wsi Tatary będę używał określenia „zespół”, celowo unikając terminu „skarby”. W archeologii i numizmatyce przyjmuje się, że „skarby” to znalezisko gromadne przedmiotów, niebędące jednak wyposażeniem grobu czy zbiorem zabytków z obiektu osadniczego, a składające się

z dwóch lub więcej podobnych sobie przedmiotów²⁰. Wokół rozróżnienia, co jest, a co nie jest skarbem i czy termin ten powinien w ogóle funkcjonować w terminologii naukowej, prowadzono liczne dyskusje, które, jak się zdaje, nie zakończyły się jednoznaczną konkluzją²¹. Nie chcąc wchodzić głębiej w spory wokół terminologii, której należałoby poświęcić osobną rozprawę, ograniczę się do wyjaśnienia podjętego wyboru. O rezygnacji z zastosowania terminu „skarby” (czy „depozyt”) zdecydowały okoliczności trafienia monet do ziemi. Miejsce odnalezienia (odkryty teren zalewowej łąki położonej w pobliżu zabudowań) i fakt, że zalegały dość płytko w warstwie humusu, zdają się wykluczać ich celowe zdeponowanie. I to właśnie brak czynnika celowości (intencji właściciela) w wydarzeniu będącym przyczyną trafienia monet do ziemi jest podstawową przyczyną doboru terminologii. Zespół monet z Tatar jest zagubioną sakiewką, na co wskazują miejsce i charakter znaleziska.

Skład i wartość zespołu

Na zespół składa się 41 monet: 7 srebrnych – 5 szóstaków Jana Kazimierza, szóstak Jana III Sobieskiego i szóstak pruski Fryderyka III – oraz 34 miedziane szelągi koronne i litewskie Jana Kazimierza i ich fałszerstwa. Jest to jeden z niewielu zespołów monet w zbiorach Gabinetu Numizmatycznego Muzeum Podlaskiego w Białymstoku, do którego kompletności nie ma żadnej wątpliwości.

Jak już wspomniano, monety srebrne pokryte były grubą, brunatnoczarną patyną tworzącą brązowe kryształki i seledynowe zacieki w miejscach, w których się stykały. W celu umożliwienia przyporządkowania do konkretnych odmian i typów podjęto decyzję o ich oczyszczeniu. W trakcie zabiegów konserwatorskich okazało się, że numizmaty te pomimo przeszło trzystuletniego przebywania w niesprzyjającym pod względem fizykochemicznym środowisku są nad wyraz dobrze zachowane. Z kolei monety miedziane uległy daleko posuniętej degradacji w silnie kwaśnej i wilgotnej ziemi obszaru zalewowego. Ubytki będące efektem procesów korozyjnych uniemożliwiły niejednokrotnie przyporządkowanie numizmatu do konkretnego typu, a nawet ustalenie daty wybitcia czy mennicy, w której zostały wybite. Skrajnym przypadkiem jest jeden z szelągów, którego korozja posunęła się na tyle daleko, że przypisanie go do grupy numizmatów koronnych lub litewskich okazało się niemożliwe (poz. 35). W przypadku monet miedzianych ograniczono się do umycia i delikatnego oczyszczenia mechanicznego.

²⁰ W. Blejer, *Skarby w archeologii*, w: *Skarby Lubelszczyzny*, red. E. Banasiewicz-Szykuła, Lublin 2010, s. 5.

²¹ Tamże, s. 5–8; W. Blejer, *Skarby w archeologii – utracone bogactwo, czy zabezpieczony los?*, „Alma Mater”, 99 (2008), s. 267–268; K. Grocheci, K. Solarska, *Znaleziska skarbow nowożytnych. Wiek XVI–XVIII – próba interpretacji*, w: *Skarby Lubelszczyzny...*, s. 113–114; B. Paszkiewicz, *Moneta w dawnym Gdańsku. Badania archeologiczne w latach 1997–2009*, Gdańsk 2013, s. 11, przyp. 1.

Szóstaki bite pod stemplem Jana Kazimierza w większości pochodzą z mennicy bydgoskiej. Dwa z nich wybito w roku 1662, jeden w 1664 oraz jeden w 1666. Jedyny szóstak z warsztatu krakowskiego nosi datę 1668 i pod względem kolekcjonerskim jest najbardziej atrakcyjnym numizmatem w zespole. Dokonując atrybucji tych monet, oparto się na najnowszych ustaleniach Władimira Szłapinskiego, Siergieja Bielopolskiego, Piotra Czarneckiego oraz Łukasza Ciury²². Problem przypisania do konkretnych mennic szóstaków ostatniego władcy z dynastii Wazów wynika z faktu, że w tym samym czasie zarząd nad kilkoma zakładami sprawowała jedna osoba, a obok inicjałów zarządcy brak na monetach wyraźnych oznaczeń lokalizujących miejsce ich powstania²³. Dotyczy to mennic w Bydgoszczy i Krakowie, które między 1 lipca 1662 a 1 lutego 1667 r. dzierżawił Andrzej Tymf, a od 1 marca 1667 do 20 marca 1668 r. Tytus Liwiusz Boratini. Wymienieni wyżej autorzy opracowali propozycje systematyzacji numizmatów w oparciu o analizę stempli szóstaków oraz innych nominałów bitych w tych mennicach, a mających pewną atrybucję.

Pojedynczy szóstak z imieniem Jana III, wybity w 1678 r., podobnie jak niemal wszystkie z obecnych w depozycie srebrnych numizmatów Jana Kazimierza pochodzi z Bydgoszczy. Był to, jak pisał Marian Gumowski, nominał bity „najdłużej i najobficiej” w dziejach mennicy bydgoskiej pod panowaniem Sobieskiego²⁴. Monety sześciogroszowe na przełomie XVII i XVIII w. były najpopularniejszym średnim nominałem w obiegu. Spotykamy je w przeważającej liczbie depozytów z tego okresu²⁵, a także wśród znalezisk pojedynczych. Również w czasie prac wykopaliskowych prowadzonych na terenie Tykocina w latach 2011–2012 pozyskano jedną monetę o tym nomiale, wybitą w Bydgoszczy w roku 1661²⁶.

Jedyną zagraniczną monetą w zespole jest szóstak Fryderyka III wybity w Królewcu w 1699 r. Domieszka monety pruskiej nie jest niczym niezwykłym w znaleziskach z terenu Polski, a zwłaszcza Podlasia. Jest to efekt unifikacji systemu monetarnego zsekularyzowanego państwa zakonnego i Korony Polskiej w latach 1526–1528. Niewielki wpływ na tę sytuację miały zmiany w polityce pieniężnej Prus

²² W. Szłapinskij, *Monety koronne Jana Kazimierza bite w mennicach A. i T. Tymfów w latach 1662–1667*, „Przegląd Numizmatyczny”, 4 (98), s. 5–10; W. Szłapinskij, S. Bielopolskij, *Monety koronne Jana Kazimierza bite w mennicach A. i T. Tymfów w latach 1662–1667*, Lwów 2003; P.L. Czarnecki, *Szóstaki II dekady panowania – krótka wycieczka po mennicach koronnych*. Cz. 3, „Gdańskie Zeszyty Numizmatyczne”, 85 (2010), s. 3–20; tenże, *Szóstaki II dekady panowania – krótka wycieczka po mennicach koronnych*. Cz. 4, tamże, 88 (2010), s. 3–19; Ł. Ciura, *Szóstaki koronne Jana Kazimierza z lat 1667–1668 z mennic dzierżawionych przez Tytusa Liwiusza Boratinięgo*. Przeporządkowanie do mennic, „Biuletyn Numizmatyczny”, 382 (2016), s. 95–102.

²³ M. Gumowski, *Mennica bydgoska*, Toruń 1955, s. 220, 223.

²⁴ Tamże, s. 249–250.

²⁵ M. Męciewska, A. Mikołajczyk, *Skarby monet z lat 1650–1944 na obszarze Polski*. Inwentarz II, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991.

²⁶ P. Niziołek, *Znaleziska numizmatyczne z Tykocina*. *Badania archeologiczne 2011–2012*, „Podlaskie Zeszyty Archeologiczne”, 9 (2013), s. 89.

możliwe po zerwaniu stosunku lennego w 1657 r., a wprowadzane na przełomie XVII i XVIII w. Począwszy od 1669 r., państwo Hohenzollernów dokonało wielu reform zbliżających jego system monetarny do cesarskiego. Jednak mimo tych zmian, w celu uniknięcia komplikacji w intratnym handlu z Polską, zachowano elementy tradycyjnie łączące systemy pieniężne obydwu państw²⁷. Warto w tym miejscu zauważyć, że u schyłku XVII w. Prusy utrzymywały nieco wyższe standardy monet niż Rzeczpospolita, np. szóstaki bite w Królewcu w latach 1674–1679 zawierały średnio 1,438 g czystego srebra, gdy ten sam nominał bity w Bydgoszczy miał w składzie przeciętnie 1,305 g kruszcu. Utrzymywanie wyższej stopy menniczej nie było korzystne dla monarchii Hohenzollernów. Systematycznie obniżano więc zawartość srebra w monetach. Mimo to jeszcze u schyłku wieku szóstaki Fryderyka III były warte nieco więcej niż starsze monety Jana Kazimierza czy Jana III (por. tabela 1).

Moneta pruska, a wcześniej zakonna, była istotnym elementem rynku pieniężnego Podlasia²⁸. Szczególne nasilenie jej napływu obserwujemy od schyłku XVII w., co związane było z ograniczeniem, a w późniejszym czasie zupełnym zaniechaniem rodzimej produkcji menniczej. Z wykopalisk tykocińskich znamy kilka monet pruskich, z których najstarszą jest półtorak datowany na 1625 r. W większej liczbie na terenie miasta wystąpiły dotychczas monety Fryderyka II: szóstak królewiecki z 1757 r., trzykrajcarówka wrocławska lub berlińska z 1780 r. oraz 1/24 talara wybita w Berlinie w 1782 r. W stosunku do ogólnej masy monet z XVII i XVIII w. ich udział może się wydawać nieznaczny. Pamiętać jednak należy, że są to monety srebrne i w tej grupie ich obecność rysuje się bardzo wyraźnie²⁹. Pewnym zaskoczeniem jest brak monet pruskich wśród znalezisk z terenu zamku tykocińskiego. Fakt ten może być tłumaczony względnie niewielką liczbą odkrytych tam numizmatów³⁰.

²⁷ Z. Żabiński, *Systemy pieniężne na ziemiach polskich*, Wrocław 1981, s. 164–165.

²⁸ B. Paszkiewicz, *Znaleziska numizmatyczne pod Monasterem Błahowieszczęńskim w Supraślu*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Numizmatyczna i Konserwatorska”, 11 (1996), s. 40–41, 58–59, wyk. 6–10; P. Niziołek, *Znaleziska numizmatyczne z Tykocina...*, s. 86, 93–94.

²⁹ P. Niziołek, *Znaleziska numizmatyczne z Tykocina...*, s. 93–94.

³⁰ W. Bis, *Monety...*, s. 313–320.

Tabela 1. Porównanie zawartości srebra szóstaków emitowanych przez Jana Kazimierza (po 1658 r.), Jana III i Fryderyka III*

Szóstaki	Próba srebra według ordynacji (w łutach)	Masa według ordynacji	Zawartość czystego srebra
Jana Kazimierza	VI	3,48 g	1,305 g
Jana III	VI	3,48 g	1,305 g
Fryderyka III	VI	3,49 g	1,309 g

* Tabela opracowana na podstawie: Z. Żabiński, *Systemy pieniężne na ziemiach polskich...*, s. 126, 167, tab. 74, 100.

Wśród 34 monet miedzianych rozpoznano 14 szelągów koronnych bitych w mennicy ujazdowskiej między 1659 a 1665 r. Na sześciu z nich nie udało się odczytać daty, sześć sztuk pochodzi z 1664 r., a kolejne dwie sztuki noszą daty: „1660” i „1663”.

Nadwyżkę szelągów bitych z datą „1664” obserwujemy w zdecydowanej większości znalezisk, tak w regionie, jak i na pozostałych terytoriach dawnej Rzeczypospolitej. Zaznaczyć w tym miejscu trzeba, że obserwacje prowadzone na małej próbie statystycznej niosą ze sobą duże ryzyko nadinterpretacji i przy ich analizie wskazana jest ostrożność³¹.

Raczej się nie zdarza, aby szelągi koronne przeważały liczebnie nad litewskimi lub, jak w naszym przypadku, by panowała pod tym względem równowaga. Stosunek ilościowy monet opatrzonych Orłem do noszących znak Pogoni w zespole z Tatar wynosi 1:1. Zarówno w dużych, jak i w małych skarbach zaznacza się zazwyczaj wyraźna przewaga monet litewskich³². W przypadku omawianego znaleziska liczba dostępnych do analizy monet jest jednak na tyle niewielka, że zjawisko to może mieć charakter czysto przypadkowy.

Wśród omawianych numizmatów litewskich mamy dwa szelągi z mennicy ujazdowskiej. Jeden wybity w 1661 r. i jeden z nieczytelną datą (opuścił on wytwór-

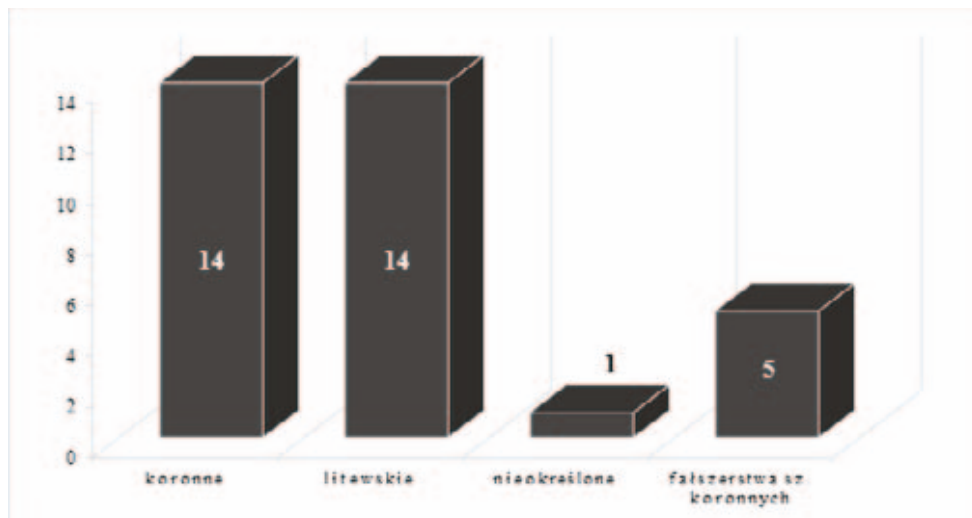
³¹ Szerzej o szelągach koronnych Jana Kazimierza w małych depozytach: P. Niziołek, *Znaleziska małych szelągów miedzianych Jana Kazimierza z okolic leśniczówki Borsukowizna w pow. białostockim*, „Rocznik Białostocki”, 20 (2016), s. 9–34, a zwłaszcza s. 10–12; tam też obszerniejsza literatura tematu.

³² Stosunek liczebności monet koronnych do litewskich w wybranych depozytach: Borsukowizna – 1:1,39, Dąbrowa Mała – 1:1,25, Idźki-Wykno – 1:1,44, Przasnysz – 1:1,27, Terespol – 1:1,28, Siwa Dolina – 1:1,36, Ulów – 1:1,12; P. Niziołek, *Znaleziska małych szelągów...*, s. 14; E. Hanc-Maik, *Skarb szelągów Jana Kazimierza z Dąbrówki Małej koło Brzezina*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Numizmatyczna i Konserwatorska”, 12 (2003), s. 118; G. Śnieżko, *Falszerstwa małych szelągów miedzianych Jana Kazimierza ze skarbu monet z miejscowości Idźki-Wykno*, „Wiadomości Numizmatyczne”, 56 (2012), z. 2, s. 198–199; W. Niemirycz, *Skarb boratyniek z Przasnysza*, „Wiadomości Numizmatyczne”, 17 (1973), z. 2, s. 106; G. Lewczuk, *Skarb monet z XVII i XVIII wieku z Terespoła*, Biała Podlaska 1983, bns (12); S. Hanejko, *Skarb szelągów z Siwej Doliny pod Tomaszowem Lubelskim*, „Wiadomości Numizmatyczne”, 51 (2007), z. 2, s. 223; też, *Skarb szelągów z Ulowa, gm. Tomaszów Lub.*, tamże, 49 (2005), z. 1, s. 79.

nię między 1660 a 1661 r.). Problem nieczytelności dat jest typowy dla boratynek z luźnych i gromadnych znalezisk i wynika z niestaranności bicia, długiego przebywania w obiegu i łatwości, z jaką koroduje miedź. Problem atrybucji do konkretnego rocznika numizmatów z nieczytelnymi datami, oznakowanych herbem Korwin i noszących inicjały T.L.B, a więc bitych między 1660 a 1661 r., usiłował rozwiązać Iwan Sinczuk. Zaproponowane przez niego metody oparte na analizie stempli dyskutowane były szeroko przy udziale Wojciecha Niemirycza na łamach „Gdańskich Zeszytów Numizmatycznych”. Konkluzja nie była niestety jednoznaczna – metoda nie daje stu-procentowej pewności, a jedynie wysokie prawdopodobieństwo „trafienia”³³.

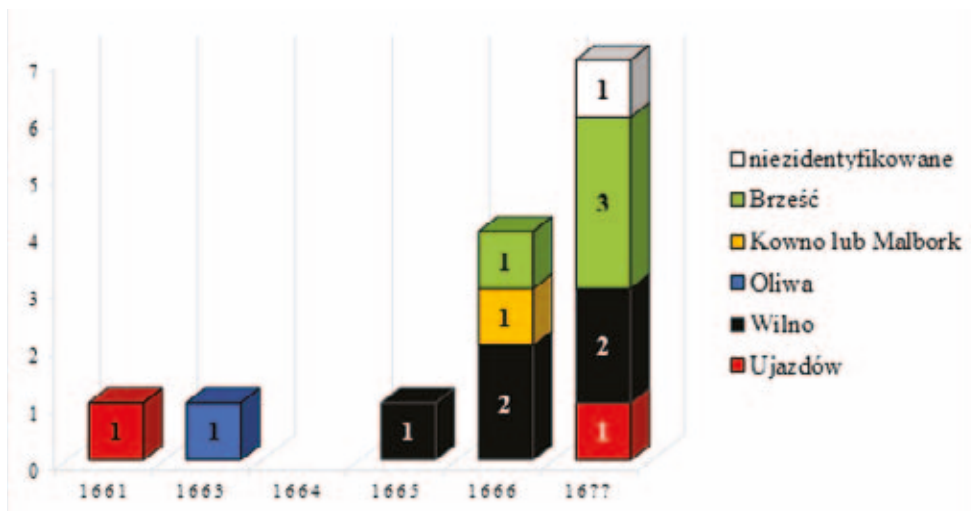
Jeden z szelągów litewskich pochodzi z mennicy oliwskiej i został wybity w roku 1663, pięć kolejnych krążków ostemplowano w Wilnie, z czego jeden w 1665 r., dwa w 1666 r. i dwa, o nieczytelnych datach, między 1664 a 1665 r. Z Brześcia pochodzą cztery szelągi, z czego tylko na jednym udało się odczytać datę – „1666”. Pozostałe zostały wybite w latach 1665–1666. Z mennicy kowieńskiej lub malborskiej pochodzi pojedyncza moneta z 1666 r. Stan zachowania jednej z monet litewskich nie pozwolił na jej przyporządkowanie do którejkolwiek z mennic.

Wykres 1. Podstawowy podział szelągów ze znaleziska zespołu monet z Tatar

³³ I. Sinczuk, *O datowaniu szelągów Wielkiego Księstwa Litewskiego z inicjałami TLB i herbem Korwin*, „Gdańskie Zeszyty Numizmatyczne”, 19 (1995), s. 13–17; W. Niemirycz, *Jeszcze w sprawie datowania szelągów Wielkiego Księstwa Litewskiego z lat 1660–1661 (głos w dyskusji)*, tamże, 20 (1995), s. 7–8; I. Sinczuk, *Jeszcze w sprawie datowania szelągów Wielkiego Księstwa Litewskiego z lat 1660–1661 (głos w dyskusji)*, tamże, 27 (1996), s. 9–11; W. Niemirycz, *O datowaniu boratynek (ciąg dalszy dyskusji z nr 26 i 27)*, tamże, 28 (1997).

Wykres 2. Pochodzenie i datowanie szelągów litewskich z zespołu monet z Tatar

W omawianym zespole rozpoznano pięć monet fałszywych. Co ciekawe, brak wśród nich numizmatów opatrzonych Pogonią Litewską – wszystkie naśladują monety koronne. Nie jest to sytuacja typowa, choć zazwyczaj fałszerstwa szelągów koronnych dominują liczebnie nad litewskimi³⁴. Iwan Sinczuk uważa nawet, że generalny stosunek ilości krążków opatrzonych wizerunkiem Orła do noszących znak Pogoni wynosił 5:3³⁵.

Wśród fałszywych szelągów znajduje się jeden egzemplarz o znacznym stopniu „barbaryzacji” wyobrażeń (poz. 37). Wydaje się, że widoczne na nim napisy otokowe nie składają się z liter, a ze znaków je imitujących, czego nie da się niestety jednoznacznie stwierdzić ze względu na słaby stan zachowania numizmatu. Tak dalece zniekształcone fałszerstwa zdarzają się zdecydowanie rzadziej niż ich zupełnie poprawne wersje³⁶. Pochodzą z małych warsztatów chałupniczych, których właściciele nierzadko byli niepiśmienni, a produkcja na tyle niewielka³⁷, że nie zaznaczała

³⁴ P. Niziołek, *Znaleziska numizmatyczne z badań archeologicznych na Górze Zamkowej w Gródku, pow. białostocki (1983–1984, 1994–1998)*, „Podlaskie Zeszyty Archeologiczne”, 12 (2016), s. 167–204.

³⁵ И. Синчук, *Фальшивые солиды Речи Посполитой. Яна II Казимира Вазы*, „Нумизматика”, 24 (2010), s. 21.

³⁶ Por. G. Śnieżko, *Fałszerstwa...*, s. 220, 224.

³⁷ Trwałość wykonanych chałupniczo stempli była zapewne znikoma i ich jedna para przynosiła niewielką liczbę monet. Przeszkodą w prowadzeniu procedury fałszerskiej „metodami domowymi” była nie tylko technologia, ale także uwarunkowania gospodarcze, w jakich funkcjonował drobny fałszerz. By móc bez przeszkód wprowadzić większą partię podrobionych monet na rynek, trzeba było mieć częsty kontakt z gotówką. Fałszerz podrabiający środki płatnicze z myślą o zaspokojeniu codziennych potrzeb i dystrybuujący je osobiście musiał wmieszać własne produkty w grupę oryginałów tak, aby ich obecność nie rzucała się w oczy, a w razie wykrycia nie ściągnęła na niego

się w ogólnej masie fałszerstw. Rynek zalewały przede wszystkim wytwory średnich i dużych zakładów bijących podróbki o poprawnych rysunkach i napisach. Drobni przestępcy kryli się w cieniu wielkich afer.

Najbardziej interesujący jest jednak fałszywy szeląg wykonany techniką walcową (poz. 40). Wybito go, a w zasadzie wytłoczono z przesunięciem, dzięki czemu na krążku od strony rewersu odcisnął się prócz właściwego także drobny fragment sąsiedniego stempla. Jest również lekko wygięty (w naszym przypadku w stronę rewersu), co również jest jedną z cech charakterystycznych monet wykonanych tą metodą. Niestety słaby stan zachowania nie pozwala na głębszą analizę porównawczą ze znanym już materiałem, a zaznaczyć trzeba, że na zastosowanie techniki walcowej pozwolić sobie mogły jedynie największe, „profesjonalne” zakłady fałszerskie, których kilka, jak do tej pory, zidentyfikowano na obszarze Europy Środkowej³⁸.

W przypadku zespołu z Tatar fałszerstwa stanowią 14,7% szelągów miedzianych Jana Kazimierza. Jest to znaczny odsetek, biorąc pod uwagę, że średnia ich obecność w depozytach to około 6,76%³⁹. Duże ilości fałszerstw są zresztą, jak się zdaje, cechą charakterystyczną rynku pieniężnego okolic Tykocina XVII i XVIII w. Przypomnijmy, że w materiale z prac archeologicznych prowadzonych na terenie miasta w latach 2011–2012 stanowiły one 12,7% „boratynek”⁴⁰, w znaleziskach z zamku tykocińskiego ich udział wynosił 9,8%⁴¹, a w domniemanym skarbie z ul. K. Świerczewskiego (obecnie ul. Żłota) w Tykocinie aż 36,6%⁴².

Nietrudno się domyślić, że pomimo niemal pięciokrotnej przewagi liczebnej monety miedzianej reprezentowany przez zaledwie siedem egzemplarzy pieniądza srebrny miał w początkach XVIII w. zdecydowanie większą siłę nabywczą. Teoretyczny przelicznik: 3 szelągi = 1 grosz był wówczas zupełną fikcją, co potwierdził uniwersał z 1717 r., ustalający cenę szóstaka na 38 szelągów (szóstak = 12 groszy miedzianych⁴³ i 2 szelągi; 1 grosz srebrny = 2,1 grosza miedzianego = 6,3 szeląga)⁴⁴. Siłę nabywczą obecnych w zespole z Tatar monet srebrnych szacować można

podejrzeń. W warunkach rynku pieniężnego Rzeczypospolitej drugiej połowy XVII – pierwszej połowy XVIII w. powoli wprowadzane do obiegu podróbki chałupnicze szybko się rozprzasały, dlatego trudno dziś odnaleźć dwa „zbarbaryzowane” fałszerstwa bite tą samą parą stempli.

³⁸ K. Wnęk, *Fałszerstwa szelągów Rzeczypospolitej z XVII w. wykonane techniką walcową*, „Wiadomości Numizmatyczne”, 195–196 (2013), s. 153–161, 191–195; tenże, *Wielkie afery z małą monetą. Fałszowanie na wielką skalę miedzianych szelągów Jana Kazimierza w drugiej połowie XVII wieku*, „Biuletyn Numizmatyczny”, 371 (2013), s. 172–186; И. Синчук, *Подделывались ли в Сучаве медные солиды Речи Посполитой 17 в.*?, „Нумизматика”, 11 (2006), s. 17–18.

³⁹ B. Paszkiewicz, *Znaleziska numizmatyczne pod Monasterem Błahowieszczęńskim...*, s. 51–52; z zestawienia wykluczono domniemany skarb z Tykocina ze względu na wątpliwości, co do charakteru tego niezwykłego zespołu.

⁴⁰ P. Niziołek, *Znaleziska numizmatyczne z Tykocina...*, s. 89.

⁴¹ W. Bis, *Monety...*, s. 314.

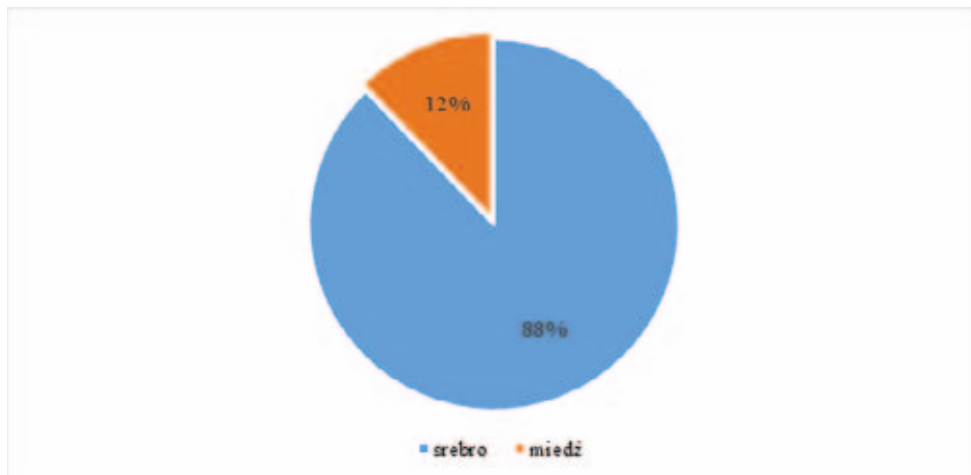
⁴² S. Suchodolski, *Tykoćin, woj. Białystok*, „Wiadomości Numizmatyczne”, 24 (1980), s. 120–121.

⁴³ Grosz miedziany nie był wówczas wybijany i miał znaczenie jedynie obrachunkowe.

⁴⁴ *Uniwersał ogłaszający kursy monet z 2. marca 1717 roku*, w: I. Zagórski, *Monety dawnej Polski*, Warszawa

na podstawie ustaleń Z. Żabińskiego⁴⁵ na 14,70 trofy, a szelągów miedzianych na 2,04 trofy (łącznie na 16,74 trofy; por. wykres 3). Osoba, która zgubiła monety, z pewnością dotkliwie odczuła ich utratę.

Wykres 3. Wzajemny stosunek siły nabywczej monety srebrnej i miedzianej z zespołu numizmatów z Tatar (według uniwersału z 1717 r.)*

* Wykres opracowany na podstawie: Z. Żabiński, *Systemy pieniężne na ziemiach polskich...*, s. 132, tab. 78.

Najmłodszą monetą w zespole jest szóstak Fryderyka III wybity w roku 1699, który daje nam informację o bezwzględnej dacie *post quem* trafienia monet do ziemi. Jest to równocześnie najlepiej zachowany numizmat, noszący jedynie nieznaczne znamiona przebywania w obiegu. Brak szelągów miedzianych bitych pod stemplem Augusta III świadczyć może z kolei o zagubieniu monet przed rozpoczęciem przez tego monarchę akcji menniczej w 1749 r. Również pokaźny odsetek fałszerstw świadczy o późnej metryce znaleziska. Ograniczona liczebność monet w znalezisku i brak kontekstu archeologicznego nie pozwalają na dokładniejsze datowanie, jednak stan zachowania szóstaka pruskiego pozwala nam wysunąć przypuszczenie, że zostały one zagubione bliżej początków XVIII w.

1845, s. 169–170.

⁴⁵ Z. Żabiński, *Systemy pieniężne na ziemiach polskich...*, s. 132.

Katalog

W poniższej części katalogowej opisano wszystkie monety wchodzące w skład znaleziska ze wsi Tatary. Ułożono je wedle klucza terytorialnego: Królestwo Polskie, Wielkie Księstwo Litewskie, niezidentyfikowane monety Królestwa Polskiego lub Wielkiego Księstwa Litewskiego, fałszerstwa monet Królestwa Polskiego, Księstwo Pruskie, a w obrębie tych grup panowaniami, datami emisji i mennicami. Układając katalog, wzięto pod uwagę zarówno odmienność wizerunków kolejnych typów, jak i legend do poziomu interpunkcji. Aby skrócić deskrypcję poszczególnych monet, w kolejnych pozycjach zamieszczono jedynie opis elementów odróżniających od pierwszego notowanego egzemplarza. Znakiem „\” zasygnalizowano miejsce nieczytelnej litery lub znaku interpunkcyjnego. Dłuższą partię nieczytelnego tekstu, w której nie można jednoznacznie określić ilości znaków, zasygnalizowano poprzez „[...]”. Przerwy w napisach oznaczono „-”.

Prezentowane w części katalogowej fotografie monet zostały wykonane przez Annę Sierko-Szymańską.

Zastosowane w katalogu skróty: „Kopicki” oraz „Neumann” odnoszą się do prac: E. Kopicki, *Ilustrowany skorowidz pieniędzy polskich i z Polską związanych*, Warszawa 1995; E. Neumann, *Brandenburg-Preußische Münzprägungen unter der Herrschaft der Hohenzollern 1415–1918*, t. 1: *Die Münzen des Kurfurstentüms Brandenbutg unter der Herrschaft der Hohenzollern. 1415–1701*, Kolonia 1998.

Królestwo Polskie

Jan Kazimierz

Szóstaki koronne

1. 1662 r., Bydgoszcz.

Av.: Zwrócone w prawo popiersie władcy w koronie rozdzielającej u góry napis otokowy: IOAN CAS D G-R [...] OL & S M D L R.

Rv.: Pod koroną oznaczenie nominału: ·VI·. Poniżej tarcze z herbami Polski, Litwy i Snopkiem Wazów rozdzielającym inicjały: \ - T. Między tarczami perełka. W otoku rozdzie-

lony u góry koroną, a u dołu herbem Ślepowron
napis: GROS·ARG·SEX – REG·POL·1662·.

Kopicki, poz. 1662. 3,20 g; 25,1 mm.

2. 1662 r., Bydgoszcz.

Av.: Zwrócone w prawo popiersie władcy
w koronie rozdzielającej u góry napis otokowy:
IOAN CAS·D G·REX POL & S M D L·R P.

Rv.: Pod koroną oznaczenie nominału:
·VI·. Poniżej tarcze z herbami Polski, Litwy
i Snopkiem Wazów rozdzielającym inicjały:
·A – T·. Między tarczami perełka. W oto-
ku rozdzielony u góry koroną, a u dołu her-
bem Ślepowron napis: GROS·ARG·SEX
– REG·POL·1662·.

Kopicki, poz. 1662. 3,19 g; 25,1 mm.

3. 1664 r., Bydgoszcz.

Av.: Zwrócone w prawo popiersie władcy
w koronie rozdzielającej u góry napis otokowy:
IOAN·CAS D G REX POL·& S M D L R·.

Rv.: Pod koroną oznaczenie nominału:
VI. Poniżej tarcze z herbami Polski, Litwy
i Snopkiem Wazów rozdzielającym inicjały:
·A – T·. W otoku rozdzielony u góry koroną,
a u dołu herbem Ślepowron napis: GROS·ARG
SEX – REG·POL·1664·.

Kopicki, poz. 1672. 3,35 g; 24,7 mm.

4. 1666 r., Bydgoszcz.

Av.: Zwrócone w prawo popiersie władcy
w koronie rozdzielającej u góry napis otokowy:
IOAN\CAS·D G·REX POL & S M D L·.

Rv.: Pod koroną oznaczenie nominału:
V\·. Poniżej tarcze z herbami Polski, Litwy
i Snopkiem Wazów rozdzielającym inicjały:
·A – T·. Między tarczami perełka. W oto-
ku rozdzielony u góry koroną, a u dołu her-

bem Ślepowron napis: GROS·ARG·SEX
– REG·POL·1666\.

Kopicki, poz. 1679. 2,81 g; 25,3 mm.

5. 1668 r., Kraków.

Av.: Zwrócone w prawo popiersie władcy w koronie. W otoku napis rozdzielony w górze koroną, a w dole tarczą z herbem Ślepowron: IOAN·CA [...] – REX·POL·& SUE·.

Rv.: Pod flankowaną przez pięciopłatkowe rozetki koroną oznaczenie nominału: VI. Poniżej tarcze z herbami Polski, Litwy i Snopkiem Wazów rozdzielającym inicjały: TL – B. Między tarczami kwiat. W otoku rozdzielony u góry koroną napis: \ROS·ARGE·SEX·REG·POL·1668.

Kopicki, poz. 1693. 3,37 g; 25,6 mm.

Szelaży koronne

6. 1660 r., Ujazdów

Av.: Zwrócona w prawo głowa władcy w wieńcu laurowym rozdzielająca u góry napis otokowy: \OAN· – ·CAS·REX. Pod popiersiem zarys nieczytelnych inicjałów.

Rv.: Orzeł z tarczą herbową Wazów na piersi. W otoku napis rozdzielony u dołu herbem Ślepowron: [...] – POLON\\660.

Kopicki, poz. 1546. 1,40 g; 15,9 mm.

7. 1663 r., Ujazdów.

Av.: IOAN· – [...] AS\REX. Poniżej inicjały: \T\.\.

Rv.: [...] LID\REG [...] O·1·6·6·\.

1,45 g; 15,9 mm. Krawędź blachy.

8. 1664 r., Ujazdów.

Av.: ·IOAN [...].

Rv.: Orzeł z tarczą herbową Wazów na piersi. W otoku napis rozdzielony u góry koroną Orła, a u dołu herbem Ślepowron: [...] EG-
- POLO·1664·.

Kopicki, poz. 1552. 1,18 g; 17,4 mm.

Moneta dwukrotnie uderzona stemplami z przesunięciem.

9. 1664 r., Ujazdów.

Av.: [...] - ·CAS·REX.

Rv.: SOLI· [...] POLO·1664.

Kopicki, poz. 1552. 1,21 g; 15,9 mm.

10. 1664 r., Ujazdów.

Av.: IOAN· - ·CAS·REX. Poniżej inicjały: \T\L\.

Rv.: [...] REG - \OLO·1664.

Kopicki, poz. 1552. 1,04 g; 15,9 mm.

Moneta dwukrotnie uderzona stemplami z przesunięciem.

11. 1664 r., Ujazdów.

Av.: IOAN· - \CAS\R\ . Poniżej inicjały: \T\L\.

Rv.: ·SOLID\REG - POLO·1664.

Kopicki, poz. 1552. 1,36 g; 15,9 mm.

12. 1664 r., Ujazdów.

Av.: [...] CA\R\.

Rv.: SOL [...] 6\4·.

Kopicki, poz. 1552. 1,20 g; 16,0 mm.

Rewers niecentryczny.

13. 1664 r., Ujazdów.

Av.: IOAN\ - CAS·REX. Poniżej inicjały: TLB.

Rv.: ·SOLI·D·REG - POLO·1664.

Kopicki, poz. 1552. 1,21 g; 15,9 mm.

Krawędź blachy.

14. 1660–1661, 1663–1665, Ujazdów.

Av.: IOAN\ – \\\S\REX. Poniżej inicjały: T [...].

Rv.: [...] ID\REG [...].

0,96 g; 15,7 mm.

15. 1660–1661, 1663–1665, Ujazdów.

Av.: IOAN\ – \\\S\REX. Poniżej inicjały: T [...].

Rv.: [...] SOLID [...] – POLO [...].

1,11 g; 15,8 mm.

16. 1660–1661, 1663–1665, Ujazdów.

Av.: Nieczytelny.

Rv.: [...] SOLID [...] PO [...].

1,01 g; 15,2 mm.

Krawędź blachy.

17. 1660–1661, 1663–1665, Ujazdów.

Av.: Nieczytelny.

Rv.: [...] SOLID\REG [...].

1,24 g; 16,1 mm.

18. 1660–1661, 1663–1665, Ujazdów.

Av.: IOAN· – [...] R [...].

Rv.: [...] OLID [...].

1,19 g; 15,7 mm.

19. 1660–1661, 1663–1665, Ujazdów.

Av.: IOAN\ – [...] EX.

Rv.: SOLID\REG [...] 6\.

1,29 g; 15,6 mm. Krawędź blachy.

Jan III Sobieski

Szóstaki koronne

20. 1678 r., Bydgoszcz.

Av.: Zwrócone w prawo popiersie władcy w wieńcu laurowym rozdzielające u dołu napis otokowy: IOAN·III·D·G·REX·POL·M·D·L·R·P\.

Rv.: Pod koroną oznaczenie nominału: VI. Poniżej tarcze z herbami Polski, Litwy i Janiną Sobieskich rozdzielającą datację: 16 – 78. W otoku rozdzielony u góry koroną, a u dołu owalną tarczą z herbem Leliwa napis: GROS·ARG·SEX – REG·POLONLÆ.

Kopicki, poz. 1937. 3,20 g; 25,4 mm.

Wielkie Księstwo Litewskie

Jan Kazimierz

Szelągi litewskie

21. 1661 r., Ujazdów.

Av.: Zwrócona w prawo głowa władcy w wieńcu laurowym rozdzielająca u góry napis otokowy: IOAN· – ·CA [...].

Rv.: Pod koroną Pogoń Litewska. Poniżej herb Korwin. W otoku napis rozdzielony u góry koroną: SOLI·MA [...] 661·.

Kopicki, poz. 3590. 1,09 g; 15,9 mm. Awers i rewers niecentryczne.

22. 1663 r., Oliwa.

Av.: [...] AS·REX.

Rv: Pod koroną Pogoń Litewska. W otoku napis rozdzielony u góry koroną, a u dołu herbem Wieniawa: [...] MAG\D – [...].

Kopicki, poz. 3592. 0,81 g; 15,9 mm. Awers i rewers niecentryczne.

23. 1665 r., Wilno.

Av.: [...] - CAS·REX.

Rv.: Pod Pogonią Litewską monogram HKPL.
W otoku napis rozdzielony u góry koroną:
SOLI·MAG·D [...] 65.

Kopicki, poz. 3594. 1,37 g; 15,8 mm. Awers i rewers niecentryczne.

24. 1666 r., Wilno.

Av.: IOAN· - [...] AS [...].

Rv.: Pod Pogonią Litewską monogram HKPL
między dwiema pięcioramiennymi gwiazdkami.
W otoku napis rozdzielony u góry koroną:
SOLI [...] IT\1666.

Kopicki, poz. 3601. 1,67 g; 15,7 mm.

25. 1666 r., Wilno.

Av.: [...] CAS\RE\.

Rv.: Pod Pogonią Litewską monogram HKPL
między dwiema perełkami gwiazdkami.
W otoku napis rozdzielony u góry koroną: [...] I/·1666.

0,97 g; 15,7 mm.

Kopicki, poz. 3601. Awers i rewers niecentryczne.

26. 1666 r., Brześć.

Av.: [...] CAS\REX.

Rv.: Pod Pogonią Litewską monogram HKPL.
W otoku napis rozdzielony u góry koroną: SO
[...] VC\LIT·1666.

Kopicki, poz. 3601. 1,28 g; 15,8 mm.

27. 1666 r., Kowno lub Malbork.

Av.: [...] - [...] REX·.

Rv.: Czytelny zarys Pogoni Litewskiej. W otoku
napis rozdzielony u góry koroną: [...] OLI [...] 1666.

Kopicki, poz. 3604. 0,80 g; 16,0 mm.

Awers niecentryczny.

28. 1660–1661, Ujazdów

Av.: IOAN· – \CAS\REX. Poniżej inicjały: [...] L [...].

Rv.: Pod koroną Pogoń Litewska. Poniżej herb Korwin. W otoku napis rozdzielony u góry koroną: SOLI·M [...] D [...].

1,34 g; 15,8 mm.

29. 1664–1666, Wilno.

Av.: IOAN\ – CAS·REX. Poniżej inicjały: T\L\B\.

Rv.: Pod Pogonią Litewską monogram HKPL między dwiema perełkami. W otoku napis rozdzielony u góry koroną: SOLI·M [...] VC\ LIT\166\.

1,20 g; 15,7 mm.

30. 1664–1666, Wilno.

Av.: IOA [...] EX.

Rv.: Pod Pogonią Litewską monogram HKPL. W otoku napis rozdzielony u góry koroną: SOLI\MAG\D [...] 6\.

1,12 g; 15,8 mm.

31. 1665–1666, Brześć.

Av.: IOAN· – CA [...].

Rv.: Pod Pogonią Litewską monogram HKPL między dwiema perełkami. W otoku napis rozdzielony u góry koroną: [...] AG·DVC [...] IT [...] 6 [...].

1,62 g; 16,3 mm.

32. 1665–1666, Brześć.

Av.: IOAN· – C [...]. Poniżej inicjały: T [...].

Rv.: Pogoń Litewska. W otoku fragmentarycznie czytelny napis: [...] OL [...].

0,97 g; 15,9 mm. Lekko zgięta.

33. 1665–1666, Brześć.

Av.: IOAN· – CAS\R\X. Poniżej inicjały: ·T· [...].

Rv.: Pod Pogonią Litewską monogram HKPL. W otoku napis rozdzielony u góry koroną: SOLI [...] LI [...].

1,15 g; 15,9 mm. Awers niecentryczny.

34. 1661, 1664–1666, Ujazdów lub Wilno lub Brześć.

Av.: [...] S [...] EX.

Rv.: Pod koroną Pogoń Litewska. W otoku napis przedzielony u góry koroną: [...] IT·166.

1,08 g; 15,7 mm. Awers i rewers niecentryczne.

Niezidentyfikowane monety Królestwa Polskiego lub Wielkiego Księstwa Litewskiego (oryginalne lub fałszywe)

Jan Kazimierz

Szelągi

35. Królestwo Polskie lub Wielkie Księstwo Litewskie, 1659–1700.

Av.: Czytelna w zarysie zwrócona w prawo głowa władcy. Po lewej stronie fragment napisu otokowego: [...] OAN [...].

Rv.: Nieczytelny.

1,15 g; 15,7 mm.

Fałszerstwa monet Królestwa Polskiego

Jan Kazimierz

Szelągi

36. Europa Środkowa, 1660–1700.

Av.: Nieczytelny.

Rv.: Orzeł. W otoku czytelny fragmentarycznie napis: [...] D RE [...]

1,08 g; 15,9 mm.

37. Europa Środkowa, 1660–1700.

Av.: Zwrócona w prawo głowa władcy rozdzielająca u góry i u dołu fragmentarycznie czytelny ciąg znaków naśladujących litery.

Rv.: Orzeł. W otoku fragmentarycznie czytelny ciąg znaków naśladujących litery.

0,81 g; 15,6 mm.

38. Europa Środkowa, 1660–1700.

Av.: Zwrócona w prawo głowa władcy w wieńcu laurowym rozdzielająca u góry napis otokowy: \O\ – \AS RX [litery zdeformowane].

Rv.: Orzeł z tarczą herbową Wazów na piersi, rozdzielający w górze napis otokowy: SOI [...] ·1661·.

1,05 g; 15,3 mm. Awers i rewers niecentryczne.

39. Europa Środkowa, 1660–1700.

Av.: Zwrócona w prawo głowa władcy rozdzielająca u góry i u dołu napis otokowy: IO [...] – CAS [...].

Rv.: Orzeł. W otoku czytelny w zarysie ciąg zdeformowanych liter i cyfr (?).

0,84 g; 15,2 mm. Awers i rewers niecentryczne.

40. Europa Środkowa, 1660–1700.

Av.: Zwrócona w prawo głowa władcy. Z lewej czytelny fragment napisu otokowego: IOAN [...].

Rv.: Orzeł. W otoku fragmentarycznie czytelny napis: [...] REG [...] POL [...].

Rewers niecentryczny; moneta dwukrotnie uderzona stemplami z przesunięciem.

0,88 g; 15,5 mm.

Księstwo Pruskie

Fryderyk III

41. 1699 r., Królewiec.

Av.: Zwrócone w prawo popiersie władcy w wieńcu laurowym rozdzielające u dołu napis otokowy: FRID·III·D·G·M·B·S·R·I·A·C & E. Pod popiersiem inicjały: ·SD·.

Rv.: Pod koroną oznaczenie nominału: VI. Poniżej tarcze z herbami Prus, Brandenburgii i berłem elektorskim rozdzielającym datację: 16 – 99. W otoku rozdzielony u góry koroną napis: SUPREMUS DUX IN PRUSSIA·.

Neumann, poz. 12.29 – 1699 SD. 3,21 g; 25,4 mm.

il. 1. Miejsce odnalezienia zespołu siedemnastowiecznych monet srebrnych i miedzianych na wycinku mapy Grundriss von der Stadt Tykocyn und der umliegenden Gegend in der Woywodschaft Bielsk in Podlachien, sporządzonej w latach 1790–1795 przez Kruszewskiego (oryginał w zbiorach Staatsbibliothek Berlin, sygn. S.X. 49.993)

il. 2. Miejsce odnalezienia zespołu siedemnastowiecznych monet srebrnych i miedzianych na wycinku mapy Prus Nowoschodnich sporządzonej w latach 1795–1800 (oryginał w zbiorach Staatsbibliothek Berlin, sygn. 17.030-Blatt 80)

*il. 3. Szóstak koronny Jana Kazimierza z 1662 r. (poz. kat. 1)
przed oczyszczeniem (fot. A. Sierko-Szymańska)*

*il. 4. Szóstak koronny Jana III Sobieskiego z 1678 r. (poz. kat. 20)
przed oczyszczeniem (fot. A. Sierko-Szymańska)*

A collection of 17th-century silver and copper coins found near the village of Tatary in the Białystok District

On the day of August 14, 2016, on the surface of a freshly ploughed meadow near the village of Tatary (Białystok district), an incidental discovery of seven silver coins took place. In order to investigate the site where the treasure was found, on the days of August 24 and August 29, 2016, the surface layer of soil was searched with the use of a metal detector. During the operation, there was discovered a layer of humus of density between 23 and 30 cm, below which a barren stratum of yellow sand was located. No cultural material or objects were noticed. At the spot indicated by the finder, 34 copper coins, individual and stuck in piles, spread around a surface of about one square meter, were discovered.

The finding is a lost money bag, which is evident from the place where it was found and from what the finding contained: five six-groschens of John Casimir, a six-groschen of John III Sobieski, a Prussian six-groschen of Frederick III, and copper shillings of John Casimir: 14 crown, 14 Lithuanian, one unidentified, and five forgeries of crown shillings. One of the forgeries was produced by using the rolling technique.